

Егемен Қазақстан

 Egemen.kz

Бейәдеп сөз болмысымыздың көрінісі ме?

Кино деген кірпияз сала бар. Талғам мен танымның үздіксіз жарысы. Әр ұлттың түсірген киносына қарап, оның ішкі рухани, мәдени һәм идеологиялық әлеуетінің қандай екендігін бағамдай беруге болатын шығар. Өйткені экранды мемлекеттік идеологияның қаруы ретінде қолдану – үздіксіз жүріп келе жатқан үдеріс. Мәселен, басқасын айтпағанның өзінде, жыл сайын Оскар сыйлығына ұсынылатын америкалық фильмдерді алайық. Мұқият назар аударсаңыз, олардың астарынан міндетті түрде сол елдің жүргізіп отырған саясатының белгілерін көруге болады. Бұл тек Америка фильмдеріне ғана емес, барлық алпауыт елдердің киносына тән құбылыс. Сондықтан «Кино – ұлттың айнасы» деп жиі толғанып, торығатынымыз бекерден бекер болмаса керек.

«Торығу» сөзін қисынсыз қолданып отырған жоқпыз. Себебі бүгінгі кино кеңістігіндегі өнер тілінде жүріп жатқан өрескел өресіздіктер еріксіз осындай ойға жетелейтіні рас. Иә, қазақ киносында қордаланған мәселе көп. Соның негізгісі һәм өзектісі – тіл мәселесі. Қарап отырып қарның ашады, тыңдап отырып төзімің түгесіледі. Тіпті отбасыңмен бірге отырып кино көру мүмкін болмай бара жатыр.

Сенбесеңіз, кинотеатрға барып кез келген отандық фильмнің көрсетіліміне билет алыңызшы. Жалпыхалықтың деңгейде прокатқа шыққан фильмдердің титрындағы өріп жүрген грамматикалық қателерді есепке алмағанда, кейіпкерлер диалогінде дүбаралық пен құлақ тұндырар бейәдеп сөзден-ақ шаршап шығасыз. Ондайда ойға белгілі британдық һәм америкалық кинорежиссер, сценарист, продюсер Альфред Хичкоктың «Ұлы фильм жасау үшін үш нәрсе керек: сценарий, сценарий және тағы да сценарий» деген әйгілі сөзі орала берді.

Ал бүгінгі киногерлеріміз не дейді? Кейіпкерлерінің қазақша-орысшаны араластыра сөйлеген дүбара тілі мен боғауыз сөзсіз күлдіре немесе ойын жеткізе алмайтын деңгейін «өмірге жақындатқымыз, шынайы фильм түсіргіміз келді, қоғамда бар жағдайлар ғой» деп түсіндіруге тырысады. Ол шынымен солай ма? Әлбетте жоқ! Шын мәніндегі, талантты адам ешқандай боқтық сөзсіз-ақ көрерменін баурап алатын фильм немесе сериал түсіре алса керек. Өкініштісі сол, киногерлер өзінің шығармашылық әлсіздігі мен қиял жұпынылығын жұлмалап әкеліп қоғамға, заманға жамай беретіндігі.

Десе де бұл көз жұма қарайтын, мән бермей өтіп кететін мәселе емес. Себебі тілде тұтас ұлттың тағдыры жатыр. Ойымызды кинотанушы, өнертану кандидаты Нәзира Рахманқызының мына бірі пікірі қуаттайды: «Қазір кітап оқудан гөрі, экранмен тәрбиеленіп жатқан тұтас бір ұрпақ өсіп келеді. Міне, осы тұста кино түсіремін дейтін әрбір адам тек бүгінгі күн үшін емес, болашақ үшін де жауапты екенін сезінуі керек деп ойлаймын. Өйткені кинодағы тіл мәселесі ұлттық идеологиямызбен де тығыз байланысты. Тілі жоғалған ұлттың болашағы қандай болатыны айтпаса да түсінікті ғой. Қазір біздің көрермен көбіне экранға

жиі шығып жүрген коммерциялық фильмдермен етене таныс. Өкінішке қарай, бүгінгі қазақ киносын сол фильмдер арқылы қабылдайды. Оның үстіне соңғы жылдары интернет кеңістігінде екі сөзінің бірі боқтықтан тұратын қазақстандық веб-сериалдары көбейіп кетті. Және қорқыныштысы – бұл үрдіс қалыпты жағдайға айналып барады. Бұған дәл қазір мән бермесек, болашақта шешілуі қиын үлкен мәселеге айналып кетуі әбден мүмкін. Ал енді мемлекет қаражатына түсірілетін фильмдер бұл жағынан мүмкіндігінше қадағаланады. Жобаларды іріктейтін арнайы сараптау алқасы бар, сол комиссия жаңағыдай былапыт сөздердің экранға шықпауына аса назар аударады. Әрине, солай болуға тиіс те», дейді кино сыншы.

Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Бекжан Тұрыстың да пікірі осы оймен тоқайласты. Актер айтады: «Қазір батысшыл болып алдық. Бізде бәрі қойыртпақ. Қазақша, орысша сөздер, онымен қоса боқтық сөздер ақтарылып, жан дүниеңді жалаңаштандырып жіберетін тіркестер көп. Отбасыңмен отырып кино көре алмайсың. Ең өкініштісі – сол киноларда сенің әріптесіңнің жүргені. Мен осындай нәрсемен күресіп жүрсем, менің әріптестерім сол жерде жүреді. Бұл да бір жанбағыстың көрінісі шығар. Өнер деген – халықтың ар-ожданының көркемдік бейнесі. Бұрын өнердің салмағы ар-ұятпен өлшенетін. Қазір ардан аттап кетіп жатырмыз. Жаңағыдай арзан дүниелерге ақша үшін барады. Бәлкім, танылу үшін баратын шығар. Мен үйтіп танымал болмай-ақ қояйын», – деп қазақ киносын ашына сынады.

Иә, соңғы кезде түсіріліп жатқан фильмдердің қай-қайсысын алып қарасаң да шұбар тілмен шеберлігін ұштаған актерлер, боғауыз сөзді бейнелілік деп білген режиссерлер қатарында шек жоқ. Қазір киноның тілі өмірдің тілі болып бара жатқандығы жалған емес. Ауызекі тілге салып сценарий жазатындардың, оны фильм етіп түсіретіндердің де бар мақсаты өнер тудырудан бұрын, ақша табуға телінген. Әйтпесе, мемлекеттік тапсырыс негізінде фильм түсіретіндерге «Темекі шегуге, боқауыз айтуға және арақ ішуге болмайды» деген сияқты бірқатар шектеу бар. Бірақ біздегі бүгінгі кино түсірушілердің көпшілігі жеке өз қаражатын жұмсайтындықтан, «қазаншының өз еркі, қайдан құлақ шығарса» деп кесіп айта да алады. Және олар түсірген фильмдер, өкінішке қарай, кассалық табыстың көшін бастап тұр. Мәселен, «Келінжан» сериалындағы Айсара рөлі арқылы танылған актриса Дариға Бадықованың продюсерлігімен түсіріліген «Таптым-ау сені...» комедиясы билет сату жағынан сенсация жасады. Тіпті аталған фильмнің кассалық түсімі голливудтық «Аватар: Су жолы» картинасын басып озған. Ticketon билет сату жүйесінің ақпаратына сүйенсек, бұл фильм өткен жылы 1,54 млрд теңге жинаған. Ал голливудтық фильмнің табысы 1,17 млрд теңгеге жеткен. Сөйтіп, «Таптым-ау сені...» осыған дейін отандық комедиялық фильмдер ішінде 1,3 млрд теңге табыспен көштің алдын бермей келген Нұрлан Қоянбаевтың «Қазақша бизнесін» шаң қаптырды.

Десе де прокатқа шыққаннан-ақ көрерменін кинотеатрға ағылтқан фильмнің көркемдік деңгейін де дәл солай айта алмайтынымыз

өкінішті. Өйткені кейіпкерлерінің аузынан төгіліп жатқан бейәдеп сөздер құлақ тұндыратын фильмді соңынан дейін тамашалап отырудың өзі мұң. Бірақ соған қарамастан кассада билет қалдырмай, кинотеатрды лық толтырған көрерменнің қарасы қалың. Бейәдеп сөзді де, «КВН»-нің деңгейіндегі қарабайыр қалжыңды да, бейберекет сюжетті де еш талғам, қиындықсыз қылғытып отырған сол баяғы қарапайым көрермен. Нәпір халықпен бірге кинотеатр төрінен табылған режиссер Ермек Тұрсынов фильмнен шыққаннан кейін-ақ «елді ұйытқан» комедияны катастрофаға теңеп, эмоциясын жасырмады: «Кино саласы тұтас деградацияға ұшырап отыр. Мен оны тіпті диверсия деп атаймын. Мұның бәрі көз алдымызда болып жатқан нәрсе. Жалқауланбай, мотоциклге мінген әйел туралы әнеубір «Таптым-ау сені...» деген киноға барып қайттым. Бұл – катастрофа! Ал залдар лық толы. Ұлтымыздың уланғаны соншалықты, олардың бәрі киноны тапжылмай көріп шықты. Көріп отырғандардың бәрі бақытты. Орнымнан тұрып, «Ау, халайық, сендерді алдап соғып жатыр, мына киноның бәрі өтірік, неменеге көріп отырсыздар?» дегім келді. Өкінішке қарай, қайдағы бір актерлер мен режиссерлер қаптап кетті. Экран быт-шыт. Сондықтан киноға цензура енгізу керек, деп шыр-пыр болды.

Режиссер алаңы орынды. Шынымен-ақ, өнерді ақша табудың құралы көріп, талғамды-талғамсыз фильм түсірушілердің қатары көбейіп кетті. Кассалық табыс өнердің өлшеміне айналғандай. Сондықтан болса керек, «Таптым-ау сені...» комедиясын түсірген Дариға Бадықова қазір «Тастаймын-ау сені...» деген жаңа фильмінің түсіріліміне кірісіп кетті. Көрдiңiз бе, «Таптым-ау сенiнiң» табысына дандайсыған Дариға ендi фильмнiң атауына дейiн қарабайырлыққа ұрынды, «Тастаймын-ау сенi...» деп мәз. Ал оның деңгейiн болжамай-ақ, атауының өзiнен-ақ көп нәрсе аңағруға болатындай. Хайп қуып, ұлт өнерiн орға жығып берiп жатқан мұндай психология әлбетте алысқа апармасы анық. Мұның себебiн кинотанушы Дана Әмiрбекова былай деп тарқатады: «Бүгiнде экранға жол тартқан фильмдердiң басым көпшiлiгiн әуесқой режиссерлер жарыққа шығарып жатыр. Олар киноиндустрияға КВН-нан, әзiл-ысқақ театрларынан, актерлiктен, әншiлiктен келген шоу-бизнес пен той-бизнес өкiлдерi. Фильм түсiргiштер кино өнерiнiң табиғатын, тiлiн түсiнбейтiн, оның ерекшелiктерiн әлi де толыққанды меңгермеген «мамандар». Сенiмдiлiктерi сондай, өз фильмдерiне өздерi сценарий жазады. Ал киноның әлiппесiн үйренбеген, жанр ерекшелiктерiн түсiнбейтiн, табиғатын бiлмейтiн адам концептiден дайын сценарийге дейiнгi сатыларын өзi түсiнбей жатып, көрерменге қандай ой айтуы мүмкiн? Қазақ киносының тiлiнiң шұбарлануы, боқтық, былапыт сөздердiң қолданылуы бiздiң киногерлерiмiздiң мәдениетi мен интеллектуалдық деңгейiнен хабар бередi. Salem social media-ның өзi не болса соны көрсететiн болды» десе, киноактер Нышанбек Жұбанаев: «Бүгiнгi фильм түсiрудi киноға қатысы жоқ адамдар ойыншық қылып алған сияқты. Ақшасы бардың бәрi осы салаға араласатын болды. Кино саудаға айналып кеткендей. Ал талант пен талғам, бiлiм мен тәжiрибе

мәселесі соңғы орында. Десе де бүгінгі кино түсіргіш адамдар құр жалаңбұт амбицияман алысқа кетіп қалуға болмайтынын да ескеруі керек деп есептеймін. Ол өнерді өшірмесе, өсірмейді» деп кесіп айтты.

Иә, біздіңше де өнердің басты миссиясы өре болуы керектей болады да тұрады. Себебі кәсібилік бар жерде көркемдік, өре бар жерде өнер туады. Өнер әрқашан өмірден сәл де болсын биік болуға тиіс. Ал бізде керісінше, «өнер – өмірдің айнасы» деген қанатты сөзді негіз етіп, қарабайлыққа ұрынатындар көп. Соның салдарынан қазіргі қазақ киносының отбасы, ошақ қасынан ары аса алмай отырғаны да шындық. Тақырыбына сай тілі де қарадүрсін. Сондықтан да өнер десек, ең әуелі өремізді, талғам десек тілімізге мән бергеніміз ләзім. Себебі экран елді, кино тұтас ұлтты тәрбиелейді.

Иә, кино – қоғам айнасы. Ал сіз айнаға қарадыңыз ба? Нені көрдіңіз?

Назерке ЖҰМАБАЙ